

СТАТИСТИЧНИЙ ОГЛЯД БАНКРУТСТВА УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

У статті досліджено основні проблеми банкрутства українських підприємств та запропоновано способи їх вирішення. Проведено аналіз та статистичну оцінку банкрутства і ліквідації українських підприємств в національному та регіональному масштабі за останнє десятиліття. Визначено основні напрямки та заходи з попередження та подолання кризових явищ на підприємстві в сучасних умовах розвитку економіки.

In the article explores the basic problems of the Ukrainian enterprises bankruptcy and suggests the ways of their decision. The analysis and statistical evaluation of Ukrainian enterprises bankruptcy and liquidation in national and regional scale over the past decade were conducted. Basic directions and measures for warning and overcoming of the crisis phenomena on an enterprise in the modern terms of development of economy were proposed.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сьогодні проблема банкрутства підприємств є однією з ключових для української економіки. Стрімке зростання кількості збанкрутілих та ліквідованих підприємств стимулює пошук шляхів вирішення проблеми не тільки на рівні окремого підприємства чи галузі, але й на рівні держави. У зв'язку з цим є актуальним вивчення основних проблем та першоджерел виникнення і зростання рівня банкрутства українських підприємств.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Проблемам банкрутства підприємств присвячено праці багатьох науковців. Серед них варто відзначити праці таких вчених як: О. О. Терещенко, А. В. Череп, О. М. Скібіцького, А. В. Матвійчука, С. М. Іванюти, О. В. Гук, О. О. Шапурової та інших. Однак, не зважаючи на значний науковий доробок з цієї тематики, проблема банкрутства залишається остаточно не вирішеною і вимагає подальшого, більш глибокого дослідження.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Значна кількість наукових напрацювань щодо проблеми банкрутства підприємств свідчить про масштабність проблеми та необхідність її нагального вирішення. Варто відзначити, що недостатньо уваги приділено статистичній оцінці та визначенню рівня банкрутства українських підприємств за сучасних умов господарювання.

Постановка завдання. Рівень дослідження проблеми банкрутства підприємств і ступінь їх вирішення зумовили вибір теми дослідження та її мету.

Метою статті є визначення рівня та статистичної оцінки проблеми банкрутства українських підприємств на національному та регіональному рівнях економіки. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі завдання: окреслити основні проблеми прогнозування та попередження банкрутства в Україні; дослідити динаміку рівня банкрутства українських підприємств за останнє десятиліття; здійснити порівняльну статистичну характеристику рівня банкрутства та ліквідації підприємств за областями України; визначити і охарактеризувати основні напрямки та шляхи попередження, подолання та запобігання банкрутству підприємств за кризових умов розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних нестабільних економічних, політичних та правових умовах всі суб'єкти господарювання перебувають під впливом зовнішнього середовища, від якого залежать результати їх діяльності. Економічна криза у світі, та зокрема в Україні, сприяла тому, що більшість підприємств опинилися на межі фінансової кризи, а деякі з них взагалі збанкрутували.

Всі суб'єкти господарювання за період власної діяльності так чи інакше опиняються в кризовій ситуації. Великі підприємства зазвичай зберігають власні позиції, а малі та середні підприємства досить часто опиняються на межі банкрутства. У зв'язку з цим держава втрачає платників податків, працівники – робочі місця, і кредитори не отримують у повному обсязі повернення коштів.

Сучасні динамічні умови розвитку економіки диктують підприємствам досить жорсткі умови господарювання, у зв'язку з чим підприємства та організації вимушені швидко реагувати та пристосовуватись до кардинальних змін зовнішнього середовища з метою збереження конкурентних позицій, проведення подальшої успішної діяльності та одержання прибутку. В протилежному випадку – зростання заборгованості, неплатоспроможність, збитковість результатів діяльності підприємства призводять в кінцевому результаті до його банкрутства.

Нестабільні умови сучасної ринкової економіки, наростання кризових процесів призводять до збільшення рівня неплатоспроможності та банкрутства українських підприємств (табл. 1).

Таблиця 1

Статистика банкрутства українських підприємств за період 1992–2014 роки
(сформовано автором на основі даних [1])

Роки	Статус підприємства			
	Визнано банкрутом	Підприємство ліквідовано	Порушено справу про банкрутство	Порушено справу про банкрутство та відкрито санацію
1992	0	3	4	–
1993	0	11	53	–
1994	2	12	281	–
1995	1	50	985	–
1996	9	122	2641	–
1997	0	251	4854	–
1998	4	339	6428	–
1999	11	404	6932	1
2000	229	1432	3101	6
2001	792	1811	837	9
2002	1260	1655	759	10
2003	1966	1399	811	15
2004	2839	1380	804	10
2005	2971	639	544	7
2006	3806	382	508	11
2007	4359	347	357	10
2008	3974	242	255	11
2009	3495	236	244	41
2010	3614	306	250	20
2011	4086	285	255	21
2012	3289	247	192	16
2013	2964	212	239	25
2014 станом на 31.07.14	1331	12	387	7
Всього:	41002	11777	31721	220

На рис. 1 представлено динаміку розвитку банкрутства українських підприємств, де найвищий рівень банкрутства зафіксований у 2007 році – 4359 підприємств, а найбільшу кількість справ про банкрутство було порушено у 1999 році – 6932 підприємств.

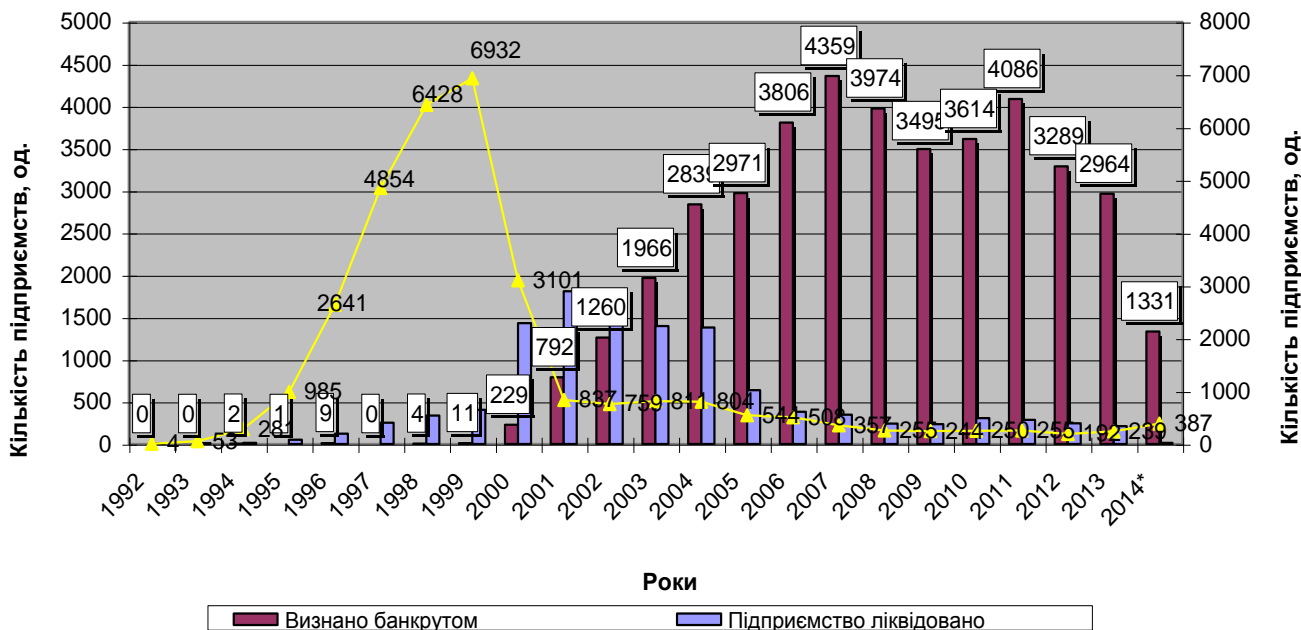

Рис. 1. Динаміка банкрутства українських підприємств за період 1992–2014 роки (побудовано автором на основі даних [1])

За даними рис. 1 кількість порушених справ про банкрутство підприємств почала невпинно зростати починаючи з 1995 по 1999 роки, однак починаючи з 2000 року спостерігається тенденція до спаду: 2000 рік – 3101 підприємств; 2001 рік – 837; 2002 рік – 759 підприємств, і найменше у 2012 році – 192. Водночас, починаючи з 2000 року зростає кількість ліквідованих підприємств. Також з 2000 року спостерігається тенденція до стрімкого зростання рівня банкрутства підприємств, особливо в докризовий період до 2008 року. Після 2009 року кількість підприємств визнаних банкрутами зростає: 2010 рік – 3614; 2011 рік – 4086 підприємств-банкрутів. І лише після 2011 року тенденція динаміки банкрутства пішла на спад, що пов'язано з реформуванням законодавства про банкрутство [2].

Зростаючий рівень банкрутства українських підприємств дозволяє стверджувати про наявність проблем в прогнозуванні та визначенні ймовірності банкрутства.

Таким чином, варто зазначити, що сьогодні основними проблемами банкрутства українських підприємств є такі:

- недосконала законодавча база щодо регулювання питання банкрутства підприємств, яка, незважаючи на реформування, вимагає доопрацювання;
- відсутність будь-яких відкритих статистичних та аналітичних даних щодо динаміки банкрутства підприємств в Україні (за виключенням платних джерел інформації) для реальної оцінки масштабності явища і розуміння нагальності вирішення проблеми;
- недостатній контроль держави щодо рівня банкрутства підприємств в Україні та здійснення заходів щодо його зниження;
- відсутність методики визначення та попередження банкрутства підприємств за видами економічної діяльності;
- відсутність підтримки з боку держави неплатоспроможних підприємств приватної форми власності;
- відсутність консультаційних центрів допомоги для неплатоспроможних підприємств;
- недостатність коштів і кваліфікованих фахівців для формування відокремлених антикризових підрозділів на підприємстві [3, с.65].

У зв'язку з вищезазначеним, пропонуємо такі способи вирішення наведених проблем:

- удосконалення українського законодавства про неплатоспроможність підприємств із залученням допомоги учасників системи господарювання;
- запровадження єдиної відкритої та доступної (безкоштовної) інформаційної системи для аналізу та оцінки динаміки банкрутства українських підприємств з метою відслідковування покращення чи погіршення ситуації у зв'язку з останніми політичними, економічними та законодавчими змінами;
- створення відокремленого контролюючого державного органу, який відслідковуватиме ситуацію щодо банкрутства та займатиметься проблемами її вирішення;
- розробка та визначення єдиної законодавчої методики визначення ймовірності банкрутства підприємств, що базується на галузевому розподілі підприємств і є адаптованою безпосередньо до української економіки з урахуванням всіх регулюючих факторів ризику;
- активізація участі держави у регулюванні та відстеженні рівня банкрутства підприємств не лише державного, але й приватного сектору, а також її зацікавленість в збереженні підприємства як суб'єкта господарювання, а не його власника та здійсненні заходів щодо зниження рівня банкрутства підприємств;
- створення можливостей використання позасудових способів вирішення проблеми відновлення платоспроможності підприємства як засобу повернення боргів;
- надання консультаційної допомоги неплатоспроможним підприємствам шляхом створення на місцях здійснення підприємницької діяльності спеціальних консультаційних центрів.

Крім того, дуже важливо виділяти серед неплатоспроможних суб'єктів господарювання тих, які тимчасово потрапили у скрутне становище і мають певний потенціал для подальшого успішного функціонування. Оскільки у банкрутстві підприємств не зацікавлений жоден суб'єкт макроекономічної системи, це зумовлює необхідність створення певної державної системи контролю, діагностики та захисту підприємств від фінансового краху [4, с.257].

Зростаючий рівень банкрутства підприємств спонукає до пошуку шляхів ідентифікації появи кризових явищ, що визначаються через погіршення тенденцій показників, які характеризують фінансовий стан: платоспроможність, ліквідність, ділову активність, рентабельність. У зв'язку з цим основні завдання, що постають перед сучасними підприємствами полягають у збереженні ринкових позицій, підвищенні рівня конкурентоспроможності та стабілізації фінансового стану за кризових умов розвитку економіки.

З метою дослідження проблеми банкрутства українських підприємств на регіональному рівні було проведено порівняльний статистичний аналіз збанкрутілих та ліквідованих підприємств за областями України за період 2002–2014 роки (табл. 2).

За даними табл. 2 найбільша кількість підприємств визнаних банкрутами знаходяться у східних областях, а саме: Дніпропетровській – 3601 (11,1%), Харківській – 3310 (10,2%), Донецькій – 2864 (8,8%), Запорізькій – 2446 (7,5%), Одеській – 2119 (6,5%). Найнижчий рівень банкрутства спостерігається переважно в західних областях: Закарпатській – 218 (0,7%), Тернопільській – 236 (0,7%), Чернівецькій – 254 (0,8%), Хмельницькій – 534 (1,6%), Івано-Франківській – 570 (1,8%), а також підприємства DecBkr (Declared Bankrupt) – визнано банкрутом та EnLiq (Enterprise Liquidated) – ліквідовано.

На рис. 2 наведено проаналізовані результати статистичних даних щодо підприємств, які були визнані банкрутами за період з 2002 по 2014 роки (станом на 31.07.2014 р.).

Статистика банкрутства та ліквідації українських підприємств по областях за період 2002–2014 роки
(сформовано автором за даними [1])

Область	Статус	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014 станом на 31.07.2014	Всього по області
Вінницька	DecBkr	35	62	201	163	263	340	252	144	97	91	66	33	23	1770
	EnLiq	59	17	43	7	12	3	9	5	4	5	6	7	0	177
Волинська	DecBkr	26	5	39	53	103	95	69	72	77	72	67	40	20	738
	EnLiq	38	5	3	3	0	2	3	1	9	3	0	2	0	69
Дніпропетровська	DecBkr	168	160	164	223	220	241	226	193	283	503	499	456	265	3601
	EnLiq	57	108	62	25	18	5	5	11	9	19	9	22	2	352
Донецька	DecBkr	144	213	274	231	180	185	160	145	188	402	245	310	187	2864
	EnLiq	50	29	42	34	18	25	19	12	13	9	7	12	0	270
Житомирська	DecBkr	26	32	130	92	72	74	78	43	22	27	41	53	11	701
	EnLiq	34	21	10	12	10	7	9	2	4	8	5	5	0	127
Закарпатська	DecBkr	13	15	16	19	9	12	11	17	22	24	25	17	18	218
	EnLiq	16	8	17	4	4	4	0	1	0	3	0	2	0	59
Запорізька	DecBkr	48	162	188	236	205	233	168	129	191	268	293	186	139	2446
	EnLiq	89	74	62	31	17	10	6	6	2	3	9	7	1	317
Івано-Франківська	DecBkr	23	42	80	56	91	83	36	27	24	32	35	23	18	570
	EnLiq	55	19	19	6	1	2	1	1	1	3	1	1	0	110
Київська	DecBkr	20	53	62	88	135	182	244	139	183	198	176	172	74	1726
	EnLiq	43	84	61	33	19	12	9	14	12	8	6	4	1	306
Кіровоградська	DecBkr	44	88	70	41	35	38	32	20	32	37	27	32	10	506
	EnLiq	34	12	12	4	6	11	2	1	2	3	2	3	0	92
Крим	DecBkr	24	60	77	68	89	83	50	60	63	64	67	80	17	802
	EnLiq	52	4	8	10	4	9	6	2	9	4	2	3	0	113
Луганська	DecBkr	44	60	69	96	71	89	143	132	182	191	130	92	24	1323
	EnLiq	33	12	21	10	8	6	12	2	20	8	9	12	0	153
Львівська	DecBkr	37	88	140	206	185	174	153	134	155	205	146	97	38	1758
	EnLiq	71	50	67	19	8	6	6	9	18	6	6	8	0	274

Продовження табл. 2

Область	Статус	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014 станом на 31.07.2014	Всього по області
Миколаївська	DecBkr	40	87	88	76	137	183	250	261	214	140	93	96	53	1718
	EnLiq	16	10	13	5	1	2	9	2	11	8	15	3	0	95
Одеська	DecBkr	36	71	60	86	211	182	185	217	284	316	199	204	68	2119
	EnLiq	77	65	46	13	13	9	5	8	16	10	5	5	1	273
Полтавська	DecBkr	32	66	97	82	70	119	96	78	82	67	59	82	29	959
	EnLiq	35	11	14	9	12	5	5	4	5	7	5	9	0	121
Рівненська	DecBkr	10	34	88	50	77	101	79	48	49	34	37	56	22	685
	EnLiq	11	7	7	4	0	3	3	2	0	1	0	1	0	39
Сумська	DecBkr	75	96	114	119	103	103	54	82	66	55	63	37	5	972
	EnLiq	39	8	17	4	7	2	1	2	7	1	2	5	0	95
Тернопільська	DecBkr	6	22	16	18	16	19	18	12	18	22	19	49	1	236
	EnLiq	17	4	6	5	0	3	1	0	1	1	0	1	0	39
Харківська	DecBkr	111	142	195	202	233	328	333	276	351	411	336	299	93	3310
	EnLiq	63	36	49	23	8	10	3	6	13	36	26	8	0	281
Херсонська	DecBkr	28	30	52	33	59	56	41	29	53	48	46	43	17	535
	EnLiq	36	18	8	5	3	3	0	2	4	4	1	1	0	85
Хмельницька	DecBkr	10	37	65	49	63	68	48	39	38	32	39	36	10	534
	EnLiq	23	20	21	5	14	12	0	3	4	4	3	1	0	110
Черкаська	DecBkr	13	37	78	172	181	208	184	173	138	158	120	88	14	1564
	EnLiq	35	13	15	12	2	6	5	7	4	1	3	4	0	107
Чернівецька	DecBkr	4	9	18	8	9	24	47	39	21	37	12	24	2	254
	EnLiq	7	8	5	4	8	6	3	3	2	6	4	1	0	57
Чернігівська	DecBkr	16	38	44	48	29	43	34	33	55	54	51	50	50	545
	EnLiq	28	12	12	8	8	5	7	2	4	2	6	0	0	94
Всього по Україні	DecBkr	1033	1709	2425	2515	2846	3263	2991	2542	2888	3488	2891	2655	1208	32454
	EnLiq	1018	655	640	295	201	168	129	108	174	163	132	127	5	3815

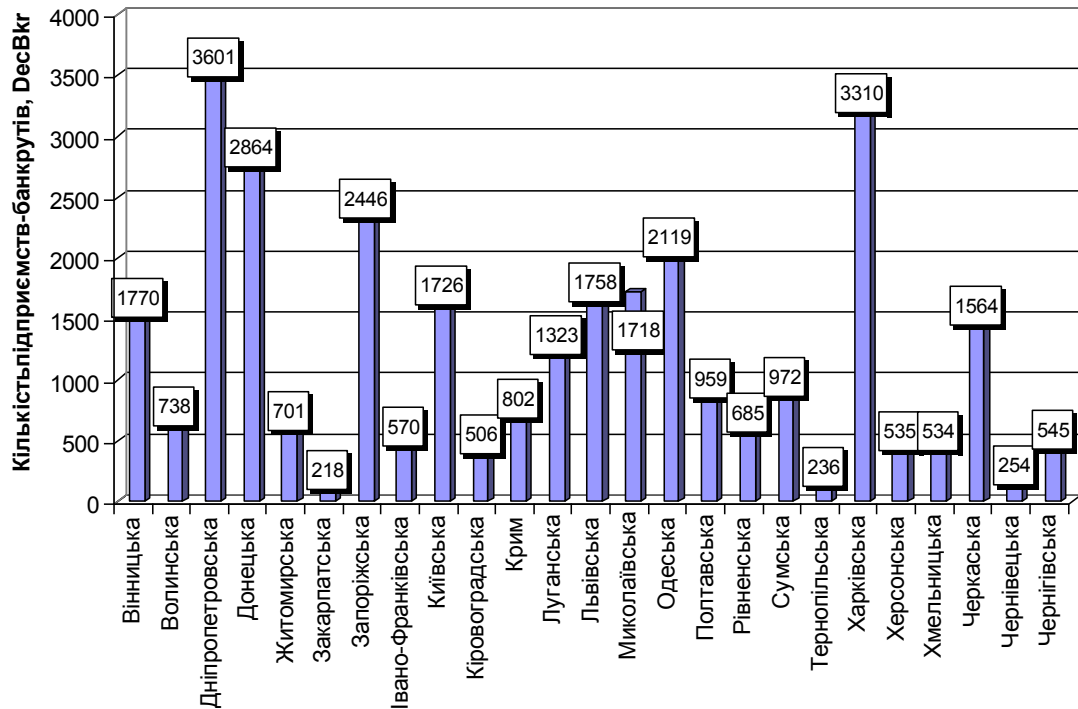

Рис. 2. Кількість збанкрутілих українських підприємств за областями [1]

Найбільша кількість ліквідованих підприємств (рис. 3) спостерігається в таких областях: Дніпропетровській – 352 (9,2%), Запорізькій – 317 (8,3%), Київській – 306 (8%), Харківській – 281 (7,4%), Львівській – 274 (7,2%), Одеській – 273 (7,2%), Донецькій – 270 (7,1%). Найнижчий рівень ліквідованих підприємств спостерігається в таких областях України: Тернопільській – 39 (1%), Рівненській – 39 (1%), Чернівецькій – 57 (1,5%), Закарпатській – 59 (1,5%), Волинській – 69 (1,8%), Херсонській – 85 (2,2%).

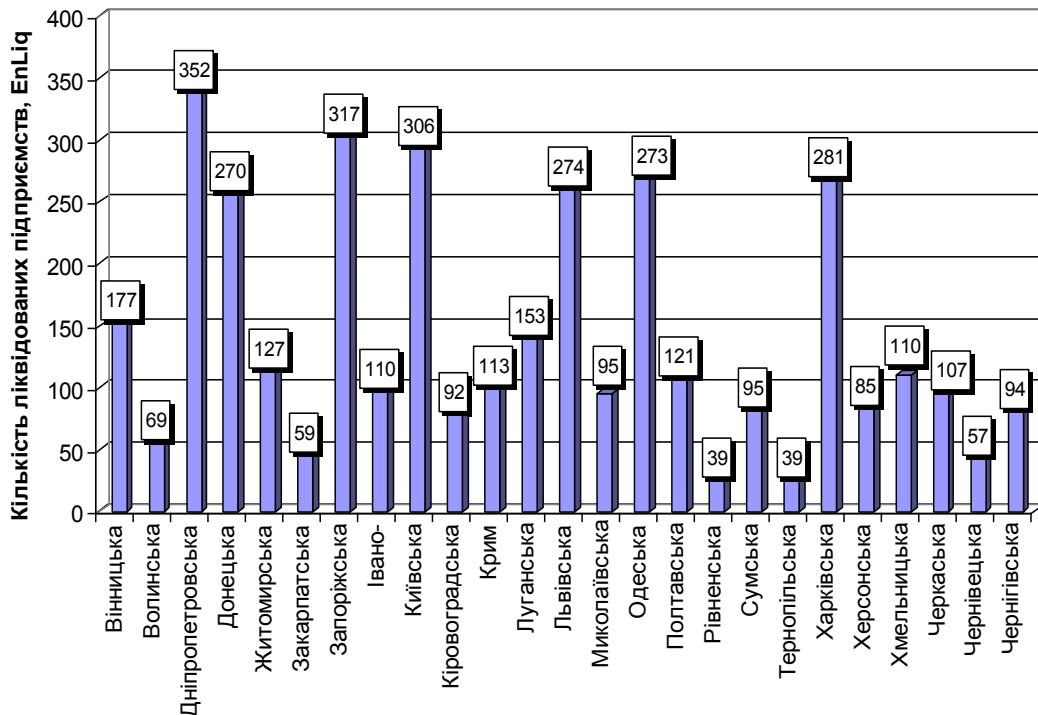

Рис. 3. Кількість ліквідованих українських підприємств за областями [1]

Наростання кризових процесів в економіці України, спричинених світовою фінансово-економічною кризою, політичною нестабільністю, недосконалістю правової законодавчої бази спонукає до пошуку шляхів вирішення проблеми подолання банкрутства підприємств на сучасному етапі розвитку економіки.

У зв'язку з цим, пропонуємо низку рекомендацій щодо попередження та подолання фінансової кризи на підприємстві. Дуже важливими для ефективної роботи підприємства є: систематичне планування, аналіз та перевірка результатів його діяльності, що забезпечить попереднє виявлення і недопущення фінансової кризи на підприємстві; своєчасна фінансова діагностика діяльності підприємства з використанням сучасних вітчизняних та зарубіжних методик прогнозування ймовірності банкрутства підприємства за декілька років до його настання; організація та використання системи раннього попередження та реагування на всі зміни зовнішнього і внутрішнього середовища господарювання та запобігання негативним тенденціям розвитку підприємства; впровадження системи контролінгу на підприємстві для запобігання кризових явищ; визначення виду, фази, стадії фінансової кризи на підприємстві на підставі яких використовуватимуться відповідні антикризові заходи; миттєве реагування на фінансову кризу, застосування всіх необхідних антикризових заходів та недопущення поглиблення кризи, яка може призвести до банкрутства.

Для нормального існування підприємства в сучасних ринкових умовах, необхідно створення такої системи управління, яка чітко реагувала б на часті зміни зовнішнього та внутрішнього середовища, розвиток і конкурентоспроможність партнерів, створення оптимальних трудових, матеріальних і фінансових ресурсів, своєчасне прийняття управлінських рішень оперативного та стратегічного значення. Саме для недопущення кризового стану підприємств варто сформувати відповідну і адекватну реальним соціально-економічним процесам систему попередження, прогнозування та подолання банкрутства підприємства, яка породжує здатність промислового виробництва до функціонування в умовах підвищеного ризику і загроз [5, с.257].

До найважливіших першочергових заходів, спрямованих на поліпшення ліквідності активів підприємства, можна віднести: реалізацію частини основних фондів, що не беруть безпосередньої участі в процесі виробництва; використання зворотного лізингу; оптимізацію структури розміщення оборотного капіталу; стягнення дебіторської заборгованості, що є суттєвим резервом відновлення платоспроможності; рефінансування дебіторської заборгованості [6, с.172].

Досить часто виживання підприємства в кризових умовах залежить від своєчасного і правильного рішення керівництва. І якщо негативний вплив зовнішніх загроз діяльності підприємства не завжди можна нейтралізувати, то шляхи виходу підприємства із кризи цілком і повністю покладено на керівництво і залежать від своєчасного реагування, вміння та знання, як запобігти подібній ситуації та не допустити банкрутства підприємства.

Метою керівництва підприємства має бути орієнтація на збереження стабільного становища підприємства у кризових умовах, застосування всіх можливих заходів щодо недопущення до банкрутства і подолання кризових ситуацій. Крім того, як відомо, «хворобу» легше попередити ніж «лікувати», саме тому виникає необхідність стратегічного планування організації діяльності підприємства та постійного моніторингу його фінансового стану для попереднього визначення ймовірності банкрутства і можливості здійснення всіх заходів для його запобігання.

Конкретні шляхи виходу підприємств із кризової фінансової ситуації залежать від причин його неспроможності. Очевидно, що передумови банкрутства виникають задовго до настання небезпеки банкрутства. Першочерговими контрзаходами за умов кризи для всіх суб'єктів господарювання є такі: скорочення витрат, перегляд або зупинка інвестиційних проектів, оптимізація структури компанії. Основним завданням у період кризи є активізація всіх дій не на отримання більшого прибутку, а на збереження та виживання підприємства за поточних умов господарювання.

Основними контрзаходами та способами виживання в умовах кризи є: зниження величини поточних витрат та підвищення продуктивності; збільшення обсягу поточних доходів; оптимізація грошових потоків – збільшення надходжень і зниження відтоку коштів.

До способів зменшення поточних і довгострокових витрат можна віднести такі: відправлення працівників у відпустку за власний рахунок; скорочення штату; консервація основних фондів; консервація (заморожування) будівництва; зниження обсягу матеріальних запасів на складах; отримання від постачальників знижок за умови систематичних закупок невеликими партіями. До способів підвищення прибутковості належать: ліквідація надлишків товарних запасів, які не будуть затребувані найближчим часом; продаж частини невикористаного устаткування або передача його в оренду. Серед способів збільшення обсягів грошових надходжень варто відзначити: стягнення простроченої дебіторської заборгованості, відстрочку поточних платежів; отримання банківських кредитів (наприклад, під заставу обладнання або матеріалів в обороті).

Способами зниження обсягів поточних платежів можуть стати: внесення в договори з постачальниками умов про відстрочення поточних платежів; перегляд умов договорів, строк платежів по яких вже настав; отримання гарантій та забезпечення майбутніх операцій.

Висновки і перспективи подальших розробок. Таким чином, за результатами дослідження можна зробити такі висновки:

1. За сучасних умов розвитку економіки рівень збанкрутілих підприємств невинно зростає. Неплатоспроможність, збитковість, криза платежів і, як наслідок, банкрутство є наразі характерними для більшості українських підприємств.
2. Наявність цілої низки проблем щодо банкрутства підприємств в Україні потребує негайного вирішення з врахуванням запропонованих рекомендацій.
3. Кризові умови господарювання зумовлюють необхідність розробки, формування і впровадження на підприємстві системи попередження, прогнозування та подолання банкрутства, яка покликана створити умови для ефективної діяльності підприємства і, в результаті, досягнення цілей бізнесу в умовах конкуренції та господарського ризику, шляхом своєчасного виявлення та послаблення дії різних небезпек і загроз.

Отже, превентивні заходи можуть забезпечити підприємство від банкрутства шляхом попереднього виявлення кризових умов розвитку та застосування всіх необхідних контрзаходів для стабілізації його стану і поліпшення умов подальшого розвитку.

Список використаної літератури

1. Аналітична інформація комплексної системи інформаційно-правового забезпечення / Ліга: Закон ENTERPRISE.9.1.5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://products.ligazakon.ua/systems/enterprises>.
2. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України № 4212-VI від 22.12.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4212-17>.
3. Питання сучасної науки і освіти: Матер. 7-ої міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Київ, 11–13 липня 2011 р.) / Ін-т наук. прогнозування, Кримський ін-т економ. та госп. права, Поволзька акад. держ. служби та ін. – К.: ТК Меганом, 2011. – 82 с.
4. Коломієць Н. І. Запобігання банкрутству малих підприємств / Н. І. Коломієць // Лісове господарство, лісова, паперова і деревообробна промисловість: міжвідомчий наук.-техніч. збірник. – 2004. – Вип. 29. – С. 248–256.
5. Современная экономика: анализ состояния и перспективы развития: монография: Т. 2 / [под общ. ред. Т. Н. Внукоской]. – Ставрополь: Центр науч. знания «Логос», 2012. – 289 с.
6. Терещенко О. О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: навч. посіб. / О. О. Терещенко. – К.: КНЕУ, 2003. – 554 с.

Стаття надійшла до редакції 01.09.2014.